

Woorden, zinnen, tekst: focus op schrijven

Gaby Boorsma & Hendrik Neukäter

Aandacht voor schrijven is een vast onderdeel van taallessen. Bij elk thema in de taallessen hoort vanzelfsprekend ook een schrijfoefening. Traditioneel worden vaardigheden in het taalonderwijs los van elkaar behandeld. Dat zien we nog terug in de meeste taalmethodes: schrijven wordt doorgaans als losse vaardigheid aangeboden. Daar komt wel langzaam verandering in. Steeds meer taalmethodes combineren vaardigheden, zoals bijvoorbeeld lezen en schrijven of luisteren / kijken en schrijven. De vaardigheid schrijven is zelf een combinatie van meerdere (complexe) taken en meer dan alleen woorden op papier brengen. De cursist moet o.a. informatie verwerken, selecteren, structureren, de juiste stijl kiezen en ook de juiste woorden hanteren en combineren. Er komt dus heel wat af op de cursist bij het schrijven en een schrijfoopdracht wordt dan ook vaak als een lastige opgave ervaren. Het is nu aan de docent om met motiverende, zinvolle opdrachten de cursist aan het schrijven te zetten.¹

Schrijven leren door te schrijven. Dat is niets nieuws, we weten allemaal dat regelmatig oefenen zorgt voor resultaat. Het is net als met alle andere vaardigheden: fietsen leer je door op de fiets te stappen en niet door ernaast te lopen of de handleiding te bestuderen. Meestal volgt het schrijfproces een vast patroon: je zit als cursist (vaak in je eentje) te werken aan een tekst, ideeën zet je om in taal, eerste woorden komen op papier te staan, woorden vorm je tot zinnen en idealiter ontstaat er een tekst. Hulp tijdens het schrijfproces is wel handig, want schrijven is naast vaardigheidstraining ook interactie en reflectie. Hulp kan niet alleen van de docent komen maar ook van een medecursist. Samen aan een tekst werken, de tekst van een ander bekijken of je eigen tekst met de ondersteuning van een ander herschrijven, zijn voorbeelden van dit samenwerkend schrijven. Daarbij maken cursisten gebruik van diverse hulpmiddelen zoals woordenboeken, encyclopedieën of vertaalprogramma's. Tegenwoordig zijn deze (vaak digitale) hulpmiddelen gemakkelijker toegankelijk dan vroeger. Ook corpora die oorspronkelijk alleen door professionals werden gebruikt, staan nu voor iedereen ter beschikking.

1 Voor het gemak hanteren wij in deze tekst de begrippen *cursist* en *docent*. De tekst is uiteraard ook voor leerlingen en leraren in het voortgezet onderwijs bedoeld.

Over de bovengenoemde aspecten rondom het schrijven hebben we in de workshop samen met de deelnemers nagedacht. Op een rijtje gezet:

- schrijven combineren met andere taalvaardigheden
- schrijven en samenwerken
- schrijven interactief oefenen
- schrijfproducten corrigeren

In deze bijdrage nemen we een aantal gangbare lesmethodes voor het Nederlands onder de loep. Hoe wordt in dit lesmateriaal het schrijven geoefend? Dan geven we een aantal suggesties voor schrijfoefeningen in de taalles, en tenslotte besteden we aandacht aan interactief schrijven en de correctie van schrijfproducten.

Hoe wordt schrijven in bestaand lesmateriaal geoefend?

Bekeken hebben we o.a. *Schrijfvaardig 1–3* (Gathier 2012), *Start.nl 1–2* (Verbruggen / Hoogvorst 2017), *Nederlands in gang* (De Boer 2018) en *De sprong* (Tersteeg / Beersmans 2011). Dit zijn allemaal taalmethodes die op het moment verkrijgbaar zijn en veelvuldig gebruikt worden in de taallessen.² De deelnemers hebben het lesmateriaal met behulp van de volgende vragenlijst in groepjes bekeken:

- Wat is de opzet van het lesmateriaal? Voor wie is het materiaal geschreven? Welke vaardigheden worden geoefend? In hoeverre ligt de focus op het schrijven? Hoe worden schrijfoefeningen aangeboden (bijvoorbeeld geïntegreerd of geïsoleerd)?
- Welke werkvormen worden er voor het schrijven aangeboden? Wordt schrijven ook virtueel geoefend (met bijvoorbeeld apps, onlineoefeningen)?
- Wat wordt er over de correctie van schrijfproducten gezegd in de lesmethode? Welke hulpmiddelen voor correctie worden er aangeboden?
- Wat vind je van de opzet van het lesmateriaal? Is het materiaal iets voor je eigen onderwijspraktijk? Wat spreekt je aan / wat niet?

Nederlands in gang is een beginnersmethode voor hoogopgeleide anderstaligen. De methode is het eerste deel van een serie van vier en werkt van A0 naar A2. Er is ook een versie Nederlands voor Duitstaligen van het boek verschenen: *In de startblokken*. Bij het boek hoort een website met aanvullend materiaal. De focus van de lesmethode ligt op spreekvaardigheid en tekstbegrip. Schrijfopdrachten worden binnen een hoofdstuk geïsoleerd aangeboden en volgen het

2 Een mooi overzicht van gangbare lesmethodes voor NT2 is aan te treffen onder: kurzelinks.de/my76

principe van gesloten naar open opdracht. Werkvormen voor het schrijven zijn bijvoorbeeld: een tekst bij een foto schrijven, een woordwolk (zinnen maken), een formulier invullen, een routebeschrijving maken, een elfje schrijven, een briefje, kaart, mail of appje schrijven, een advertentie opzetten en ook: een taalbiografie invullen.

De sprong is een taalmethode voor gevorderde cursisten en werkt van A2 naar B1. De methode is het tweede deel van de vierdelige serie *NT2 op maat*. Het boek maakt gebruik van vooral authentieke lees- en luisterteksten rondom thema's waarmee de cursisten in hun dagelijks leven te maken krijgen. Alle onderdelen van taalvaardigheid worden in het boek geoefend. De methode biedt eveneens ondersteuning op internet aan. Veel schrijfoefeningen zijn gekoppeld aan grammatica. Schrijfoefeningen worden af en toe gecombineerd met het oefenen van andere taalcompetenties. Een voorbeeld van spreken en schrijven: spreek over het weer en de seizoenen in Nederland, vergelijk de seizoenen en het klimaat van jouw land met dat van Nederland. Schrijf daarna een tekst over de geografie en het klimaat van je land. Andere werkvormen voor het schrijven zijn bijvoorbeeld: dialoogjes afmaken, een opstel schrijven (bijvoorbeeld over dromen), een (liefdes)brief schrijven, een klachtenbrief schrijven, een mail schrijven, een recensie schrijven, een beschrijving geven (bij een illustratie), woordenlijstjes maken (associatie oefening).

Schrijf Vaardig is een methode schrijfvaardigheid met een grammaticale opbouw en geschikt voor hoger opgeleide cursisten. Het lesmateriaal bestaat uit drie delen en werkt van A2 naar B2. Deel 1 en 3 behandelen vooral grammaticale onderwerpen, deel 2 gaat in op aspecten die niet onder grammatica vallen, zoals opbouw en samenhang of spelling. De cursist krijgt in een hoofdstuk theorie aangeboden, dan volgen oefeningen en tenslotte (open) schrijfopdrachten. Bij elk hoofdstuk vindt de cursist een sleutel. Een lijst met correctiecodes wordt gegeven om teksten te kunnen corrigeren en te kunnen herschrijven. Bij het boek hoort ook een website met extra oefenmateriaal. Opdrachten zijn bijvoorbeeld: briefjes, mails schrijven, een raadsel maken, zinnen afmaken, een beschrijving geven (van de woonsituatie, van activiteiten in het weekend), een artikel schrijven (over voor- en nadelen van een e-reader), een verslag maken (van een excursie).

Start.nl is bedoeld voor cursisten die snel het Nederlands willen leren en heeft een communicatieve opzet met focus op het verwerven van woordenschat. De voorbereiding van de lessen vindt plaats met behulp van een website. *Start.nl* bestaat uit 2 delen en werkt van A0 naar A2. Schrijfopdrachten worden binnen een hoofdstuk geïsoleerd aangeboden. In deel 1 zijn dit vooral gesloten schrijfopdrachten, in deel 2 ook open opdrachten. Opdrachten zijn bijvoorbeeld: activiteiten in een agenda noteren, een dialoogje verzinnen, een uitnodiging schrijven, beschrijvingen maken (bij illustraties), een briefje, mailtje schrijven.

Bij het bekijken van dit lesmateriaal voor NT2 zien we dat de vaardigheid schrijven in alle methodes aan bod komt, en een van de vaardigheden is die geoefend wordt. De meeste taalmethodes leggen wel de nadruk op de andere vaardigheden: het spreken, het luisteren en het lezen. Alleen bij de taalme-

thode *Schrijf Vaardig* ligt het zwaartepunt, de titel geeft het ook al aan, naast grammatica vooral ook op het schrijven. Het schrijven wordt in de meeste taalmethodes als losse vaardigheid geoefend. De schrijfoefening past bij een thema binnen een hoofdstuk en is als open schrijfpdracht vaak een afsluitende opdracht. In de taalmethode *De sprong* is de vaardigheid schrijven gekoppeld aan andere vaardigheden. Bij alle leergangen zijn speciale websites gemaakt. Schrijfpdrachten hebben vaak een functioneel karakter: een briefje schrijven of een mailtje.

Welke geslaagde schrijfpdrachten uit de eigen lespraktijk en suggesties voor schrijfoefeningen willen de deelnemers nog aan elkaar doorgeven? Een overzicht

Dictoglos

Wij hebben aan het begin van de workshop de deelnemers aan het schrijven gezet met een *dictoglosoefening*. Wat is *dictoglos* precies? Het is een werkvorm waarbij cursisten verschillende competenties gelijktijdig oefenen. De taaloefening volgt vier stappen: naar een tekst luisteren, notities maken, reconstructie van de tekst in kleine groepen en een vergelijking met het origineel.³ Bij de oefening staat vooral de interactie tussen de cursisten centraal, maar ook het schrijven wordt op verschillende manieren geoefend. De docent leest een tekst voor en de cursist maakt notities. Dan volgt de groepsopdracht, waarbij op basis van de individueel gemaakte notities een tekst in de groep geschreven wordt. Deze tekst moet een inhoudelijk correcte reconstructie van de oorspronkelijke tekst zijn. Ook op grammatica en vorm moet de cursist natuurlijk bij de reconstructie letten.

Voor een aantal workshopdeelnemers is deze taalopdracht nieuw, een aantal deelnemers kennen de oefening en hebben deze ook al eens in de eigen les ingezet. De werkvorm is voor cursisten met uiteenlopende taalniveaus goed te gebruiken, alleen voor beginners is de oefening niet zo geschikt. De voordelen van deze taaloefening liggen voor de hand: met dictoglos worden verschillende vaardigheden geoefend, grammatica wordt niet als geïsoleerde taak aangeboden en cursisten werken samen aan een taak. Het schrijven is hierbij onderdeel van de oefening, de focus ligt op het samenwerkend leren.

Creatief schrijven

Ook andere werkvormen met focus op het schrijven, voor een gedeelte uit het bekeken materiaal en uit de eigen lespraktijk, worden nog genoemd. Volgens

3 Dictoglos werd al in de jaren '90 geïntroduceerd. Folkert Kuiken en Ineke Vedder hebben het idee verder uitgewerkt: Kuiken, Folkert & Vedder, Ineke (2000): Dictoglos. Samenwerkend leren in het tweede- en vreemde taalonderwijs. Bussum: Coutinho.

de deelnemers zijn bijvoorbeeld de volgende oefeningen zinvol om het schrijven te oefenen:

- De *groeitext*: de cursist schrijft een woord op, schuift het blad naar de volgende medecursist door, deze noteert een passend woord en schuift wederom het blad door. Op deze manier worden zinnen gevormd en een tekst ontstaat. Verschillende *groeiteksten* kunnen gelijktijdig in de klas doorgegeven worden.
- Cursisten verzamelen in de groep woorden (bijvoorbeeld naar aanleiding van een thema of spontaan); op basis van de associaties wordt (individueel) een verhaal geschreven.
- In een tekst worden gedeeltes geschrapt. De opdracht luidt de geschrapte gedeeltes met eigen tekst te vullen. De cursisten kunnen ook zelf tekstgedeeltes schrappen en door medecursisten laten vullen.
- Cursisten ontwerpen verschillende versies van een tekst, bijvoorbeeld een romantische, een verdrietige, een spannende tekst.
- Op basis van een bestaande tekst of ook naar aanleiding van een besproken thema schrijven cursisten dialogen.
- De docent laat reclameteksten over alledaagse voorwerpen schrijven.
- *Running dictation*: een tekst wordt op verschillende plaatsen in het lokaal opgehangen. De cursisten werken in groepjes van twee, waarbij een cursist naar de tekst rent, deze bekijkt en aan de ander dicteert. De partner schrijft de tekst op. Later wordt samen gekeken of de vorm en de spelling van de woorden juist zijn.
- Naar aanleiding van een krantenkop, een titel (van een boek), zinnen uit tijdschriftartikelen of reclameslogans schrijven de cursisten een tekst.
- De cursisten krijgen de opdracht om samen een wiki te schrijven.

Bij de genoemde oefeningen valt op dat het samenwerkend leren een belangrijke rol speelt. Ook gecombineerde activiteiten komen aan bod. De schrijfoefeningen staan veelal wel op zichzelf. Opvallend vaak worden creatieve schrijfoopdrachten door de deelnemers genoemd: deze opdrachten worden als zinvolle en vooral ook motiverende toevoeging aan het schrijfonderwijs gezien. Creatief schrijven krijgt actueel in het taalonderwijs steeds meer de aandacht. In diverse vaktijdschriften worden suggesties voor creatief schrijven in de les gegeven. De lesideeën zijn vaak gericht op de verbetering van de algemene taalvaardigheid en gekoppeld aan de uitbreiding van de (literaire) leescompetentie.⁴ Maar creatief schrijven biedt de cursist ook ruimte voor eigen ideeën en cursisten kunnen op hun eigen taalniveau aan een schrijfoopdracht werken. Verschillende boekjes met speelse (schrijf)opdrachten zijn de afgelopen jaren op de markt gekomen: bij de uitgeverij Boom verscheen 2017 een NT2-cahier, met de focus op creatief schrijven (Brink / Scholten 2017). Verder bekend creatief lesmateriaal zijn

4 Bijvoorbeeld in: *Levende Talen Magazine* 2018/4 en 2018/8.

de verzamelde gedichten en bijbehorende opdrachten van Annemie Decavele, Peter Schoenaerts en Helga Van Loo: *Als ik jou* (Decavele e.a. 2009). Onlangs verscheen, eveneens bij Boom, materiaal waarbij een lied of een gedicht centraal staat: *Dichter bij de taal. Nederlands leren met liedjes en poëzie* (Kuiken / Burgers 2018). Een leuk boekje met veel suggesties voor creatief schrijven is ook nog: *Schreib-Kicks für Schüler*, in het Duits verschenen bij de uitgeverij Verlag an der Ruhr, maar ook geschikt voor het schrijfonderwijs Nederlands (Sig 2015).

Schrijven: interactief en met feedback

Welke schrijfopdracht er om welke reden dan ook in de les gegeven wordt: voor het leren is feedback van cruciaal belang. Daarbij hoeft het niet noodzakelijk te gaan om feedback door de docent. Door de digitalisering zijn hulpmiddelen zoals woordenboeken, spellingcheckers, vertaalprogramma's en corpora nu gemakkelijker dan ooit bereikbaar. Deze hulpmiddelen worden graag door cursisten gehanteerd en kunnen worden gebruikt als bron voor feedback.

Daarnaast hebben de digitale mogelijkheden ook de werkwijze veranderd. Teksten worden heen en weer gemaïld, delen van teksten kunnen worden gekopieerd, ze worden wederzijds schriftelijk of mondeling op afstand becommentarieerd of zelfs samen geschreven met behulp van clouddiensten. Naast de veranderde manier van schrijven zijn ook nieuwe tekstsoorten ontstaan. Denk aan chatberichten, waarbij aan de geschreven teksten vaak foto's, video's of voiceberichten toegevoegd worden. Steeds vaker worden berichten niet eens meer getypt: ze worden ingesproken en door spraakherkenning automatisch omgezet in geschreven tekst.

Voor de docent rijst de vraag welke soorten tekst er geschreven moeten worden en wat zijn rol is bij het geven van feedback. Het voor de schoolsector belangrijke *Kernlehrplan Niederländisch NRW*⁵ geeft aan dat leerlingen „die gewonnenen Erkenntnisse über die Bedingungen und Techniken der Texterstellung für die eigene Produktion von Texten” moeten kunnen gebruiken (KLP 2014, 16). De *Kultusministerkonferenz* (KMK) gaat met haar strategie „Bildung in der digitalen Welt”⁶ een stapje verder dan alleen mediageletterdheid als één subdoel van het vreemdetalenonderwijs te formuleren. In de tekst wordt veel nadruk gelegd op individualisering in het onderwijs; leerlingen moeten in staat worden gesteld „zu einem selbstständigen und mündigen Leben in einer digitalen Welt” (KMK 2016, 11).

Als je als docent in de schrijfles rekening wil houden met de actuele digitale ontwikkelingen, is het net als bij het leren van schrijven zelf: je leert het in eerste instantie door het te doen. Het struikelblok is veelal niet de techniek. Leerplatforms zijn aan onderwijsinstellingen vaak gratis beschikbaar of er kun-

5 kurzelinks.de/pnt8

6 kurzelinks.de/o3cr

nen alternatieven gevonden worden. De vraag is eerder hoe de bevordering van mediageletterdheid en schijfvaardigheid bereikt kan worden.

Margit Reitbauer heeft het effect van feedback door cursisten en docenten op leerplatforms onderzocht en komt tot de conclusie dat „Online-Lernumgebungen durch eine Miteinbeziehung vieler Kommunikations- bzw. LernpartnerInnen eigene Feedback-Methoden verlangen, die sowohl zu einer Personalisierung und Individualisierung des Feedbacks für den/die Einzelne/n als auch zu einer offeneren Form von Reflexionsprozessen in Lerngruppen führen. Online-Feedback inkludiert Methoden zur Selbstevaluierung und fördert so autonomes und entdeckendes Lernen.” (Reitbauer 2014, 66).

Een aanpak om feedback te personaliseren is de afgelopen jaren aan de Universität Duisburg-Essen en de Ruhr-Universität Bochum in een schrijfcursus op het leerplatform Moodle getest. De studenten worden in de cursus aangemoedigd om feedback te geven op elkaars schrijfproducten (*peercorrectie*).⁷ Het hulpmiddel hierbij is een kleurensysteem dat de verschillende types fouten voor de cursisten heel goed zichtbaar maakt. Een ander voordeel van het hanteren van deze kleurcodes is bovendien dat de kleuren tijdens het schrijfproces veranderen en op deze manier de vooruitgang aan de cursisten tonen.⁸ Als tweede stap herschrijven de cursisten hun tekst. Het herschrijven op basis van de feedback van medecursisten vereist en oefent reflectie over de eigen tekst. Er kunnen immers fouten over het hoofd zijn gezien of gemarkeerde tekstgedeeltes kunnen juist goed zijn geformuleerd. Voor het herschrijven kunnen de cursisten gebruik maken van hulpmiddelen. Op het platform kunnen ze bijvoorbeeld putten uit een aantal geplaatste links:

- onlinewoordenboeken en het elektronische groene boekje
- een Wikibook in het Duits over de Nederlandse grammatica
- de antwoorden van taaladvies.net
- het corpus van de Universität Leipzig: kurzelinks.de/3xnf.

Ook vinden de cursisten naast de schrijfp opdrachten extra oefenmateriaal op het platform. Als laatste stap krijgt de cursist feedback van de docent. Ook de docent maakt bij de correctie van de teksten wederom gebruik van de kleurcodes. De correctiecodes markeren natuurlijk vooral taalfouten (vormfouten, spelfouten, lexicale fouten, verkeerde woordvolgorde). Daarnaast is het eveneens belangrijk dat de cursist feedback krijgt op bijvoorbeeld de inhoud of de leesbaarheid van zijn tekst. De docent zou hiervoor het zogenoemde *CCC-model*

7 Meer informatie over peerfeedback en schrijven is bijvoorbeeld te vinden in het volgende artikel: Beersmans, Maud & Heutink, Wijnanda (2012): Peerfeedback bij schijfvaardigheid. Leren door corrigeren en controleren. In: Les. Tijdschrift voor NT2 en taal in het onderwijs. Nr. 178.

8 In veel schrijfmethoedes worden overzichten met verschillende correctiesystemen aangeboden. Bijvoorbeeld in: Boer, de Berna e.a. (2016): Nederlands in actie. Derde druk. Bussum: Coutinho. Of: Gathier, Marilene (2012): Schrijf Vaardig. Deel 1–3. Bussum: Coutinho.

van Jan Renkema naast de schrijfproducten kunnen leggen. Met dit model heeft Renkema een prima checklist voor geschreven teksten ontworpen. Deze checklist houdt rekening met de tekstsoort, de inhoud, de opbouw, de stijl en de presentatie van de tekst.⁹

Samenvatting

Schrijfoefeningen zijn over het algemeen van functionele aard, maar kunnen ook een creatief karakter hebben. Creatieve schrijfoefeningen leveren vaak meer plezier op, inspireren en motiveren cursisten om te schrijven. Doorgaans wordt het schrijven als losse vaardigheid in lesmateriaal aangeboden, maar schrijftaken kunnen ook gecombineerd worden met andere taaltaken zoals bijvoorbeeld het lezen en het luisteren. Met de dictoglosoefening worden bijvoorbeeld verschillende vaardigheden geoefend.

Hulp bij het schrijfproces kan van de docent komen, maar ook van een medecursist. Samen aan een schrijfo opdracht werken, en ook het schrijfwerk van elkaar bekijken zijn voorbeelden van dit samenwerkend leren. Het ontvangen van feedback tijdens het schrijfproces is van groot belang. Ook cursisten kunnen elkaar feedback geven op geschreven teksten. Peerfeedback en peercorrectie zetten aan tot reflectie op het schrijfwerk en worden gewaardeerd door de cursisten. Cursisten geven aan dat zij oog krijgen voor sterke en zwakke punten bij het schrijven en leren zorgvuldiger en preciezer te werken. Dit legt de basis voor het verbeteren van hun schriftelijke taalvaardigheid.

Geraadpleegde literatuur

Kuiken, Folkert & Vedder, Ineke (2000): Dictoglos. Samenwerkend leren in het tweede- en vreemde taalonderwijs. Bussum: Coutinho.

Reitbauer, Margit (2014): Vom Dialog zum Multilog: Feedbackstrategien im computer-gestützten Fremdsprachenunterricht. In: Hettinger, Andreas (Hrsg.): Vorsprung durch Sprachen: Fremdsprachenausbildung an den Hochschulen. Bochum: AKS Verlag. 55–69.

Renkema, Jan (2012): Schrijfwijzer. 3. druk. Amsterdam: Boom.

Kernlehrplan Niederländisch NRW. kurzelinks.de/pnt8

Kultusministerkonferenz: Bildung in der digitalen Welt. kurzelinks.de/o3cr

9 Meer informatie over het CCC-model van Renkema is te vinden op deze site: kurzelinks.de/91de.

Lesmateriaal

- Boer, de Berna e.a. (2016): *Nederlands in actie. Methode NT2 voor hoogopgeleide anderstaligen*. Derde druk. Bussum: Coutinho.
- Boer, de Berna e.a. (2018): *Nederlands in gang*. Derde druk. Bussum: Coutinho.
- Brink, van den Annemarie & Scholten, Trea (2017): *NT2-Cahier. Creatief Schrijven. 20 keer spelen met taal voor beginners en gevorderden*. Amsterdam: Boom.
- Decavele, Annemie, Schoenaerts, Peter & Van Loo, Helga (2009): *Als ik jou. Poëzie voor anderstaligen*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Gathier, Marilene (2012): *Schrijf Vaardig. Deel 1–3*. Bussum: Coutinho.
- Kuiken, Folkert & Burgers, Josine (2018): *Dichter bij de taal. Nederlands leren met liedjes en poëzie*. Amsterdam: Boom.
- Sig, Stephan (2015): *Schreib-Kicks für Schüler. 66 fix und fertige Unterrichtsideen zum Texteschreiben*. Mülheim an der Ruhr: Verlag an der Ruhr.
- Tersteeg, Wim & Beersmans, Maud (2011): *De sprong*. Amsterdam: Boom.
- Verbruggen, Katja & Hoogvorst, Welmoed (2017): *Start.nl. Deel 1 en 2*. Tweede druk. Bussum: Coutinho.